

laze određeni citati. A da ih je potrebno tražiti, pokazuje jedan primjer, gdje je omaškom kod prepisivanja nastao drugi smisao. Da to nije štamparska pogreška, vidi se po tome, što autor baš na tako pogrešno citiranoj riječi gradi svoje tumačenje. Radi se o ovim stihovima iz »Suza sina razmetnoga«:

Ti nevješte mladce vodiš
mrtviem *pramom* zavezane. (Suze, II. 55—56)

Autor mjesto *pramom* citira *plamom*, pa iz toga zaključuje, kako »lje-pota drage očima« daje samo mrtve, prolazne plamenove. A riječ je zapravo o mrtvom pramu, t. j. o pramu kose, što ga žene strižu s mrtvacu, kako bi sebi s pomoću toga dotjerale kosu.

Neki su pak stihovi navedeni krnje, pa se čovjek u njima jedva snalazi. U citatu: »me pozna u nje mrežu uveznuta« vidi se doduše metafora, mreža za ljubav, ali nam je smisao nejasan. Gundulićev tekst glasi:

Ona, ko me vidi i pozna
u nje mrežu uveznuta,
kaže mi se nemilosna...

Istina je, da bi se proučio stil nekoga pisca sa svrhom, kako bismo ga mogli razlikovati od stila drugoga pisca ili drugoga vremena, ovakvo citiranje i izlaganje može imati opravdanje. Ako pak s pomoću stila želimo ući u pjesničko djelo, onda trope i figure treba promatrati u širem kontekstu i u funkciji, koju vrše u djelu kao cjelini, t. j. da li olakšavaju dublje poniranje u ono, što pjesnik želi dočarati, ili se odnose indiferentno prema doživljaju — ili ga čak razvodnjavaju.

Ali knjiga prof. Setschkareffa, bez obzira na izvjesne nedostatke — koji su često neizbježni, kad se piše o piscu, o kojem je glavna literatura van autorove zemlje — predstavlja značajan prilog proučavanju Gundulićeve poezije.

F. Švelec

N. S. TRUBETZKOY, *Altkirchenslavische Grammatik. Schrift-, Laut- und Formensystem. Oesterr. Akademie der Wissenschaften, Philos.-histor. Klasse, Sitzungsber. Bd. 228/4, Wien 1954, str. 197. Im Auftr. der Akademie herausgegeben von Rudolf JAGODITSCH.*

Kada je Praško lingvističko kolo (Cercle linguistique de Prague) odlučilo da u posebnim monografijama izdaje studije o fonološkim sustavima slavenskih jezika, obratilo se na najistaknutije lingviste, koji su se u ono vrijeme ovim pitanjima bavili, i pozvalo ih, da na tom djelu surađuju. Tako je došlo do toga, da su u Radovima (Travaux) spomenutoga Kola objavljene Jakobsonove studije (*Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* i, posebno, *Phonologie générale du mot* kao prvi dio rasprave *Description phonologique du russe moderne*) i studija Trubeckoga o morfonologiji savremenoga ruskoga jezika (kao 2. dio malo prije spomenute rasprave,

kojoj je prvi dio napisao Jakobson). Trubeckoj je također preuzeo zadatak da prikaže fonološki i morfonološki sustav staroslavenskoga (scsl.) jezika, i radio je na tome, na svojim principima iz opće lingvistike i fonologije i na mnogim ispitivanjima i istraživanjima fonoloških sistema najrazličitijih jezika sve do svoje smrti, koja ga je još mlada i u naponu snage (u 49. godini života) zatekla 25. lipnja 1938. Kada je umro, ostala je u njegovoj ostavštini bogata građa, kojom je obuhvatio i razradio oko 200 fonoloških sistema, koje je postepeno bio nakanio izdavati u svojoj zbirci »Iz fonološke kartoteke« (*Aus meiner phonologischen Kartothek*).* Do toga međutim nije došlo, i od krupnijih radova, koji su koliko toliko bili dovršeni i spremni za tisak, ostala je samo njegova fonologija (upravo njezin prvi dio, koji je kao 7. knjiga Radova spomenutoga Cerclea izašao g. 1939. u Pragu pod n. *Grundzüge der Phonologie*) i njegova staroslavenska gramatika. Ni jedan ni drugi rukopis nije bio sasvim dovršen (fonologiji je još nedostajalo oko 20 strana, a u gramatici su ostali nedovoljno obrađeni dijelovi o glagolskim oblicima i o tvorbi riječi), pa ipak i u ovom obliku oni se ubrajaju u najbolje, što je slavenska lingvistika na tom polju dala u razdoblju između oba rata. Zato treba biti zahvalan prof. Jagoditschu, što je sa mnogo truda i mnogo znanja — poslije različitih peripetija, koje je proživio rukopis — ovo djelo izdao.

Trubeckoj kaže u uvodu (*Vorwort des Verfassers*), da ga je na pisanje staroslavenske gramatike potaklo to, što ga nijedan od prijašnjih priručnika toga jezika nije mogao zadovoljiti: svi su, od Leskiena na ovamo, bili pisani filološki ili indogermanistički (a to se može reći i za ostale, koji su izlazili poslije g. 1937. i 1938. — od Weingarta do Vaillanta, Seliščeva i Nikiforova) te ne mogu zadovoljiti zahtjeve lingvista, koji staroslavenskoj problematici pristupa sa stajališta moderne nauke o jeziku. U nauci o glasovima prelazilo se na pr. preko fonologije i dokazivalo, kako su se ovi ili oni glasovi mogli izgovarati, ma da se moglo znati, da se nije bilježilo ono, što se (ovako ili onako, s ovom ili onom nijansom) *izgovaralo*, nego što se fonološki osjećalo, što je fonološki bilo važno (što je utjecalo na apercipiranje riječi, koja se pisala). Staroslavenski je jezik, po Trubeckom, ako se promatra fonološki (a to je mišljenje zastupao i Durnovo), bio par excellence književni jezik, u kojem su varijante prije mogle biti propusti pisarskih škola nego spontani odrazi piščeva ili prepisivačeva dijalekta. U nauci o oblicima dotadašnje su gramatike previše pažnje posvećivale arhaizmima a premalo paradigma, koje su i u staroslavenskom jeziku bile produktivne i koje su u većini slavenskih jezika ostale produktivne do danas (dok, obrnuto, one, koje danas nisu produktivne, većinom nisu bile produktivne ni u staroslavenskom jeziku). Osim toga, u njima nije bila dosljedno provedena podjela između morfologije i drugih dijelova gramatike. Ułaszyn i Durnovo bili su na dobrom putu, da dadu nešto bolje, no prvi u tome nije uspio, a drugi je dao samo plan i opće smjernice, koje međutim nije dospio razraditi. Durnovo je imao namjeru da uz makedonsko-bugarske, češko-moravske i ruske tekstove proučava i naše najstarije spomenike,

* *Grundzüge der Phonologie, Vorw. S. 1, Prag 1939.*

i to bi zacijelo bilo vrlo korisno za njegov rad (osobito za razdoblje od XI—XIII i, poslije, od XIII—XV vijeka). No, kao što je spomenuto, on na to nije dospio, a Trubeckoj, koji je istovremeno radio na nekoliko područja, nije svoj rad mogao usmjeriti samo na slavenske jezike te se ograničio ugl. na tzv. »kanon« staroslavenskih spisa (uz pojedinačne osvrtne — na pr. u morfologiji — na stanja, koja su mogla biti značajna za moravsku ili za makedonsko-bugarsku redakciju). Kod toga je, kako sâm kaže, sebi bio postavio za cilj da dade rekonstrukciju staroslavenskog (*scsl.*, *aksl.*) fonološkog i morfološkog sistema. Pritom priznaje, da će nauka o glasovima, koju on daje, biti mnogo apstraktnija od one, koja se prije davala u staroslavenskim gramatikama, i da će ona, možda, mnoge slaviste razočarati, no da ju je on izgradio po strogo racionalnim metodama i na osnovi podataka, koje je našao u izvorima.

Koje su to metode i kakvi su rezultati, do kojih su one dovele?

Pod *staroslavenskim* (starocrkvenoslavenskim) jezikom Trubeckoj podrazumijeva jezik tzv. kanonskih spomenika, međutim njegova rekonstrukcija ne ide za tim, da utvrdi fonološki sustav *toga* jezika, nego da na osnovi podataka, koje pružaju spomenici, utvrdi, kakav je bio — ili mogao biti — fonološki sistem »dijalekta, koji se govorio u Solunu i okolici u IX vijeku« (str. 150), odnosno kakav je bio sistem »solunske slavenske *koinē*, koju je Konstantin odabrao da bude osnovica slavenskom književnom jeziku« (str. 130). On taj jezik, ovu *koinē*, zove *pracrkvenoslavenskim* (urkirchenslavisch), i njegovoj bi gramatici prema tome naslov *Urkirchenslavische Grammatik* bolje odgovarao nego naslov *Altkirchenslavische Grammatik*. No, to nije važno, važnije je, kako je on tu rekonstrukciju izvodio, i kako u njoj dolazi do izražaja odnos jezičnih i filoloških elemenata.

Gramatika počinje s *pismom* (das Schriftsystem, str. 13—53), i njegov postanak pisac zamišlja ovako: najprije je kao originalno pismo postala glagoljica, a zatim su se pojednostavljena glagoljska slova za one glasove, kojih nije bilo u grčkom jeziku, dodavala grčkoj uncijali, i tako je postala ćirilica. Glagoljicu je sastavio Konstantin-Ćiril negdje šezdesetih godina IX vijeka, dok je ćirilica nastala poslije g. 885. (i prije 993.) negdje na jugoistoku. Kako Konstantin nije imao namjere, da piše raskošno ukrašene zbornike ili da svoje pismo upotrebljava za inskripcije, mogao se zadovoljiti s azbukom, koja je imala slične funkcije, koje je u grčkom pismu imala minuskula. Obrnuto, kada je staroslavenski jezik postao službeni jezik bugarskoga carstva, pojavila se (pored glagoljice) također potreba za drugim, uglednijim pismom, koje će u javnom životu preuzeti sve funkcije grčke uncijale, i tako se ondje, na makedonsko-bugarskom području u X vijeku, uz glagoljicu počela upotrebljavati uočljivija, svečanija i mnogo jednostavnija ustavna ćirilica. Od Bugara su ćirilicu preuzeli Rusi i Srbi, dok su Hrvati i Česi, koji su primili slavensko bogoslužje prije nego što je postala ćirilica, zadržali glagoljicu, samo što su joj Hrvati pod utjecajem uglate latiničke (»gotičke«) skripture dali poseban (hrvatski) uglati duktus.

Kao što se vidi, tu nema ništa novo, jedino što se ćirilica povezuje s državnošću (državotvornošću) na jugoistoku (koje nije bilo, i nije moglo

biti, na zapadu). Nije novo ni mišljenje, da se duktus hrvatske glagoljice povodio za beneventanom, iako je notorno, da je oble beneventane kod nas bilo više nego uglate. Na duktus glagoljice utjecalo je kod nas, čini se, više to, što se ona pisala *ispod* crte (tako da su se crte, na kojima je visjela, kao ravnine prenosile na slova), nego to, što se ugledala u latinsko pismo, ili što se gdjegdje bočno izravnavala u ligaturama.

Originalniji je pišćev zahvat u sastav i u sisteme glagoljice i ćirilice.

Polazeći od toga, da su na sastav glagoljice — odnosno na Konstantina, kada ju je sastavljao — utjecale dvije komponente, slavenska (*das phonologische Denken*) i grčka (*das Schriftdenken*), i oslanjajući se na Hrabra, na oba abecedarija, na obje azbučne molitve i na brojnu vrijednost glagoljice, Trubeckoj je došao do zaključka, da je glagoljica u prvo vrijeme morala imati 36 slova. No, kao što je poznato, Münchenski abecedarij ima 38 znakova, Hrabar također govori o 38 slova, Pariški abecedarij ima samo 31 znak, a Azbučna molitva Konstantina prezvitera ima najmanje 38 redaka, pa odakle onda 36? — Odatle, što broj slova u alfabetu, kakav je glagoljica (koji je imao također brojnu vrijednost), mora biti djeljiv sa 9 (razumije se, bez ostatka). Grčki je alfabet imao 24 slova, i zato mu je trebalo dodati tri znaka (*stigma, koppa, sampi*), da bi ih bilo 27 ($27 : 9 = 3$), tj. da bi se dobila po jedna devetica za jedinice, za desetice i za stotice, a budući da je .č. u glagoljici imalo brojnu vrijednost 1000, a .š. (u mlađim spomenicima) 2000, trebalo je naći još 7 drugih znakova, da bi se dobila devetica za (glagoljske) tisućice. Prema tome 36 znakova je bilo dovoljno, i više ih nije ni bilo. Kod toga Trubeckoj *ižicu* meće iza *t*, za *f* piše Nahtigalovo (i Vajsovo) *pe*, iza njega stavlja znak, koji je u Par. ab. označen sa *ot*, a iza *š* nižu se *b, v, ê, h*, prednji dio glag. *ǰp* (koji inače ovako nigdje ne dolazi), zatim *ju* i na kraju *e*, koje se također samo tu i tamo javlja (i to ne u najstarijim spomenicima), v. tab. na str. 22. Kao što se vidi, ova konstrukcija ni po sastavu ni po opsegu ne djeluje uvjerljivo. Ako je .č. značilo tisuću, a kao tisućica taj je broj mogao biti potreban, odavle ne slijedi, da je odmah bilo potrebno predvidjeti cijelu deveticu za tisućice (u glag. spomenicima se i poslije često pisalo .d.č. ili .e.č. za 5000 ili 6000). Sva je prilika, da je i .š. svoju brojnu vrijednost (2000) dobilo tek naknadno. U našim glagoljskim spomenicima *.ju* ima kadšto brojnu vrijednost 5000 (v. Slovo 2, str. 19 i 33), a rkp. krstjanina Radosava upućuje na to, da je *v* moglo imati vrijednost 3000, *ê* 4000, a *e* 6000 (po Trubeckom bi *v* bilo 4000, *ê* 5000, *ju* 8000 a *e* 9000), no to je iz XI vijeka, a pitanje je, da li su se prije toga vremena brojevi veći od 1000 *uopće* označivali jednim slovom.

Što se porijekla glagoljskih slova tiče Trubeckoj misli, da je glagoljica izvorna kreacija Konstantina-Ćirila, i da ju je on namjerno stvorio kao nešto novo, a ne da je išao prepravljati ili mijenjati bilo koji postojeći azbučni sistem («Und wenn die äussere Form einzelner Buchstaben manchmal ein griechisches oder orientalisches Vorbild erraten lässt, so dürfen diese Vorbilder nur als Anregungen für die Tätigkeit der freien schöpferischen Phantasie Konstantin-Kyrills betrachtet werden», str. 34). Pritom on — kao i Fortunatov, Vondrák, Vajs i dr. — neke znakove

posredno povezuje s grčkim, s hebrejskim, s koptskim — samo ne sa sirske i gotskim, premda ŽK VIII i XVI pokazuju, da je Konstantin mogao poznavati i ta pisma, i da su, dosljedno, i ona — makar podsvijesno — mogla utjecati na stvaranje glagoljske azbuke. Postavlja se pitanje, ako se polazilo sa stajališta strukture, nije li bilo uputnije pokušati nekako među sobom povezati neke značajnije suglasničke i samoglasničke grupe, kao što su *d-t — h-g-k — i-ɔ-b-y — dz-z — š-št-č* i sl. (tim više što ima grafijskih elemenata, koji su im zajednički).

Paleografska izvođenja, u pojedinostima vrlo dobra (na pr. za *pe*, za *thitu*, za haplografiju prednjega nazala), ipak u cjelini ne mogu zadovoljiti. To vrijedi i za ćirilicu, gdje se ne samo ćir. *b* izvodi iz glag. *b*, a oba poluglasa i oba tvrda nazala od odn. glag. znakova (što je grafijski sasvim isključeno), nego se, štoviše, upravo ovakvom izvođenju pripisuje lijeva hasta u ćir. **Ѣ** («Somit ist der linke senkrechte Buchstaben ganz zufällig entstanden», str. 39), koja bi tada imala izvršiti presudni utjecaj na sva dalja oblikovanja tzv. *j*-ligatura u ćirilici (v. »Für die weitere Entwicklung des kyrill. Alphabets hat aber dieser Zufall eine wichtige Bedeutung gehabt«, ib.). Za *jat* pisac kaže: »Unklar ist der Ursprung des kyrill. Buchstaben **Ѡ**. Aus glagol. **Δ** kann er nicht abgeleitet werden. Das obere Kreuz erinnert an das glagol. **⦿** (*a*), aber die Schlinge unten lässt sich nicht erklären« (str. 39), a ta petlja nije drugo nego uncijalno **⦿**, tako da spom. slovo upućuje ne samo na to, da je (samoniklo) nastalo na ćir. području, nego i na to, gdje je bilo to područje (gdje je takvo **⦿** bilo *'a*).

O odnosu glag. *ê* — ćir. *ę* valjalo bi govoriti posebno (i opširnije): tu stvari nisu tako jednostavne (*je* u Und također ne mora biti analogija prema *jo*).

Važnije od paleografskih izvođenja, kojima ni Trubeckoj nije pridavao neko veliko značenje, jesu glasovne vrijednosti pojedinih glagoljskih slova. Polazeći od apsolutnoga dvojstva, prema kojem se svakom stražnjem vokalu suprotstavljao jedan prednji vokal, Trubeckoj je izgradio sistem od deset samoglasnika, koji su se po mekoći fonološki dijelili u dva niza (*u o y a ɔ — ü ö i ä ɔ*). Pritom bi *z b o g y* (jer je u grč. *ai* bilo *e*, *oi* = *ü*, a *ei* = *i*) iz grafijskih razloga imalo postati **Ѣ**, i **⦿** **Δ** **Ѡ** dok je za korelaciju sa *u* glag. **⦿** trebalo dati vrijednost *ü*, i za razlikovanje n. sg. m. **ДѢРѢ** od g. sg. f. **ДѢРѢ** uvesti ono drugo *i*, i sistem je bio gotov. To, što se *ižica* pisala u stranim riječima, to je došlo poslije, a glag. **⦿** bi imalo biti samo zato uvedeno, da se uzvik *o!* razlikuje od prijedloga *o*. *E* se uopće ne spominje, jer nema fonološkog pandana, a nazali postaju od *o*, *ö*, *e* + *N* (*oN*, *öN*, *eN*). U tabelarnom pregledu na str. 22, gdje nema digrafa, nema ni *u* ni *y* (ali su zato dva *ü*: **Ѣ** i **⦿**).

Kako je Trubeckoj došao do ovoga sistema, i je li on *realno* fundiran?

Sa fonološkom stajališta moglo bi se pretpostavljati, da su se nastavci

ѢѢѢѢ ѢѢѢѢ ѢѢѢѢ mogli razlikovati od nastavaka **ѢѢѢѢ ѢѢѢѢ ѢѢѢѢ** u istim padežima, no je li ta razlika bila tolika, da je *a* u prvom slučaju prelazilo u *ä*, a *u* u *ü* ili *o* u *ö*, to je drugo pitanje. Najprije,

i Zo i drugi spomenici imaju dosta potvrda za pisanje *iskušaę, sblaznaetb, plačęštei, žęždęštii, prišbdęšumu* i sl., gdje bi prema gornjem svagdje trebalo očekivati *ä, ę, ü* (a ne *a, ę, u*). Zatim, ima i jedan strukturalni razlog: mi u primjerima, koje spominje Trubeckoj, nemamo nastavke *-ä, -ę, -ü*, nego osnove svršavaju na palatal, i odatle te promjene, kao što uopće dvodjelne deklinacije (*zweiggestaltige Deklinationen*) nisu dvodjelne zato, što bi iza palatalnih osnova imale neke druge nastavke, nego zato, što te osnove svršavaju na palatal, koji koliko toliko nastoji da sebi prilagodi svoje nastavke mijenjajući ih, gdje to ide, u prednje ($\bar{\sigma} \geq b, o \geq e, y \geq ę, \acute{e}^2 \geq i$), a gdje ne ide, umekšavajući im neznatno makar prvi dio (*a — 'a, u — 'u, ę — 'ę*, dok je *ę* u prvo vrijeme uopće bilo 'ę, kao što je i *e* bilo 'e). Fortunatov nije dovoljno uzimao u obzir, da je *σ* u *jery* moglo imati sasvim određenu glasovnu funkciju, kao što se i *Ϣ* za *ę* sasvim prirodno moglo izlučiti iz digrafa za prednji nazal. Pisanje *ä, ę, ü* nezgodno je i samo po sebi, i to iz više razloga. Ponajprije *ö* onako, kako ga zamišlja Trubeckoj, nikada nije postojalo (bar nigdje nije zabilježeno), a osim toga se za nj i za *Ϸ* daje izgovor, koji se pouzdano ne može utvrditi. Za *e* (*ä*) se ničim ne označuje, da su se suglasnici ispred njega i *z b o g* njega umekšavali (ispred *Ϸ* i *ϢϢ* velari se nisu palatalizirali, nego se *Ϸ* i *ϢϢ* pisalo ondje, gdje su suglasnici ispred njih već bili palatalni). Neprilika je s takvim pisanjem i u tome, što bi se — slično, kao što je s francuskom školom, koja piše i čita *dñi, sññ* — moglo dogoditi, da neki od Nijemaca počnu ovo *ö, ü* i izgovarati kao njem. *ö, ü* (kod *ä* to ne bi bilo tako strašno, samo bi ispred njega trebalo staviti ' : obr'ästi, iščr'äva, potoc'ä, roNc'ä), a to bi bilo krivo. Trubeckoj doduše kaže na nekoliko mjesta, da je realizacija csl. fonema (*a — ä, o — ö, u — ü, σ — b, y — i, e*) nepoznanica, i da jedino, što je među njima realno, mogu biti samo *odnosi* s obzirom na otvorenost, na labijalnost i na prednju ili stražnju artikulaciju, no sve to, kao što se vidjelo, lako može zavesti i može se izroditi u rekonstrukcije, za koje obično nije teško naći neke polovične potvrde, osobito ako se radilo o književnosti, koja se prenosila prepisivanjem, i ako su ti prepisivači bili priprosti, neuki i ubogi ljudi.

Kod suglasnika Trubeckoj čvrsto ostaje na svojem tumačenju, koje je s malim razlikama prihvatio (odn. izrazio) i Durnovo, da *ℳ* i *ℴ* idu u glag. praazbuku, i da je prvo predstavljalo zvučni a drugo bezvučni par za glas, koji je Trubeckoj označio sa »palatale Spirans + palataler Verschlusslaut«. Izgovor ovih glasova imao bi u vrijeme Solunske braće biti vrlo nalik na *sc, zdz*, koje bi u vrijeme prvoga bugarskoga carstva preko *šč, ždž* prešlo u *št, žđ*. Tu najprije smeta ovaj razmjerno nagli razvoj u tako kratko vrijeme, a zatim nije jasno, zašto se prelazi preko komponente **stj, *zdj*, koja je znatno utjecala na takav razvitak (isp. *mbstiti — mbšt'ę* od *mbstj-ę, prigvozditi — prigvožd'ę* od **prigvozdj-ę*). Uopće, kao da se kod glagola ove vrste nije dovoljno gledalo na dvije stvari: da je osn. *-i* bilo meko, da je i *-ętę* bilo meko, da je, dosljedno, i završetak za 1. lice sg. morao biti umekšan (kada već nije moglo doći do prijelaza $ę \geq ę$).

Posebno poglavlje posvećeno je »akcentima« u Kijevskim listićima. Trubeckoj misli, da je znak koji je nalik na *gravis* označivao »die Tonlosigkeit der letzten (bzw. einzigen) Wortsilbe« (str. 44), da je *akut* označivao a) naglasak i b) da slijedeći vokal pripada istoj riječi, dok bi *circumfleks* imao a) značiti da dva slova pripadaju istom slogu ili istoj riječi, i b) odvajati gen. pl. od nom. sg. i, napokon, da je mali *lŭk* otvoren prema *gore* morao biti znak duljine. Od spomenutih znakova prva tri bi imali odgovarati grčkom bilježenju iz onoga vremena (IX v.), dok bi četvrti bio inovacija, koju da je uveo ili Konstantin sâm, ili jedan od njegovih suradnika, koji su prošli grčku školu (str. 50). Drugi slavisti bili su drugoga mnijenja, i malo ih je danas, koji bi u nadslovnim znakovima Kijevskih listića tražili akcente ili oznake (gramat.) kvantitete (v. o ovome članak prof. E. Koschmiedera »Die vermeintlichen Akzentzeichen der Kiever Blätter« ovdje na str. 5—23).

Kod kratica jako se ističu razlike između sakralnih riječi (s titlom) i onih drugih, manje važnih (bez title), u kojima razlog za kraćenje nije isticanje (*die Hervorhebung*) nego štednja u prostoru (*die Raumersparung*): ove razlike, iako su u početku mogle postojati, u našim spomenicima ipak nisu toliko istaknute, koliko bi to pisac htio, naprosto iz razloga, što su sakralne riječi u crkvenim knjigama bile uopće vrlo obične, te su se (poput klišeja) često vraćale, pa su se lako mogle razumjeti i kada se nisu cijele ispisivale. Zato se i *glę* (glagole) *glalŭ* (*glagolalŭ*), *rĉe* (reĉe), *slvo* (slovo) i sl. riječi obično kratale, i kratile su se i u starosl. vrijeme, a da to nije utjecalo na njihovo razumijevanje i na njihovu upotrebu. Ovaj se moment s vremenom pokazao važnijim od isticanja, i on je prevladao (slično kao što su i kod nas najprije bile u običaju samo konsonantske ligature, a poslije mješovite, konsonantske i vokalske). I o odvojenom i sastavljenom pisanju riječi u Konstantinovo doba danas je teško suditi, a sasvim mi se čini nevjerojatno, da bi se tisućice kod brojeva u prvo vrijeme imale pisati na dva načina, onako kako su ih pisali Grci (s diakrizom ispred jedinice), ili onako, kako je naznačeno na str. 22. (isp. »Da aber im Griechischen die Tausender durch die ersten neun Buchstaben des Alphabets mit Anhängung eines besonderen Zeichens wiedergegeben wurden, so wurde ein solches Verfahren vielleicht auch im Aksl. nachgeahmt, so dass eine Zeitlang zwei Arten der Bezeichnung der Tausender nebeneinander bestanden; dies musste natürlich manchmal zu Missverständnissen führen«, str. 59), v. str. 89.

Prasl. vokalizam ima prema Trubeckom 11 fonema (*u ü o ö a ä e y i ŭ b*), koji se među sobom razlikuju *prema stupnju otvorenosti* (maksimalno otvoreni *a ä*, maksimalno uski *u ü y i*, umjereno otvoreni *o ö e* i umjereno uski *ŭ b*), *prema labijalnosti* (Lippenbeteiligung: zaobljeni *u ü o*, nezaobljeni *y i e* i ostali, neutralni) i *prema mekoći* (stražnji ili tvrdi: prednji ili meki; *e* je izvan ovih odnosa, no prema *o* može biti meko). Na ovom sistemu osniva se niz vrlo diferenciranih regresivnih (7) i progresivnih (4) pozicija iz kojih se izvode pravila, kada i gdje (u kakvoj svezi) koji samoglasnik može stajati. Cijeli je sistem sa svojim razredima i podrazredima vrlo razrađen, iako se ne udaljuje sa vanjskog, pojavnog tla. Nedostatak je, naravno, ono *ö* i *ü*, koje bi se u svim

pozicijama (u III, IV, V, VI, VIII, X; VII i XI su ionako defektivni i poslije VI i VIII suvišni) lijepo mogli zamijeniti sa 'u, 'o.

Neprilika je sa *N* (koje bi imalo biti nosni resonans nazala), koje Trubeckoj uzima kao poseban fonem, iako je on to — kao *N* — u jezičnom osjećanju davno prestao biti (opozicija *o* — *oN*, *e* — *eN* nije se u prasl. postavljala, a ako je postojala, bila je fonetska, ne fonološka), pa to dolazi do izražaja i u slogu: nijedan drugi suglasnik ne može stajati na kraju riječi iza samoglasnika, *N* može, i ako se između dva samoglasnika nađe više suglasnika, nikada granica sloga ne prolazi između suglasnika, izuzetak je opet *N*, koje u tom slučaju pripada prednjem samoglasniku, dok drugi suglasnik ili preostali suglasnici pripadaju drugom slogu. Trubeckoj doduše kaže, da bi se veza »vokal + *N*« mogla nazvati i nosnim diftongom (*Nasaldiphthong*), i da bi nosioci sloga u prasl. bili samoglasnici i nosni dvoglasnici, no bolje bi (i jednostavnije) bilo, da *N* uopće nije odvajao kao poseban fonem (tim više što se ono ni među suglasnicima ne da lako lokalizirati, v. str. 81).

Inače u konsonantizmu, koji grupira u 6 vrsta sa 12 glasovnih (pozicionih) pravila, također ima novosti. Premda se opetovano ističe »über die phonetische Realisierung der einzelnen Konsonantenphoneme sind wir ebensowenig informiert wie über die der Vokalphoneme« (str. 81), ipak se pokušava kako tako dati i glasovna priroda *N*, a za *al-* prema *la-* misli se, da bi to mogao biti dijalektalni oblik, koji se tek u bugarsko-csl. razdoblju počeo unositi u književni jezik.

U ovom dijelu dan je iscrpni pregled različnih varijanata posebno u moravsko-scsl. (*mährisch-alkirchenslavisch*) i posebno u bugarsko-scsl. (*bulgarisch-alkirchenslavisch*), kod čega su za prvi dio (isključivo) mjerodavni Kijevski listići. Ova okolnost — ako se k tomu uzmu u obzir Dielsove rezerve (v. P. Diels, Aksl. Gramm. 12, Anm. 20) — sama po sebi upućuje na oprez: sve, što je u Kijevskim listićima, ne mora biti moravsko, a ne mora biti ni solunsko-makedonsko. Nadalje, za *đerv* pisac u *ZfslPh.* 13 kaže, da mu se upotreba ograničavala na grčke riječi (auf die Wiedergabe eines griechischen γ vor vorderen Vokalen, str. 90), a ovdje se kaže, da se upotrebljavalo »nicht bloss in slavischen, sondern auch in griechischen Wörtern« (str. 87). Ni tumačenje, da se *bōdi*, *prieml'ō*, *utēže* u *Ki* čitalo *buNdi*, *priemlüN*, *utāNže* (str. 88), nije — ako se uzme u obzir ono, što je gore rečeno, uvjerljivo. Obrnuto, vrlo je vjerojatno, da se *ŕ* u moravsko-staroslav. izgovaralo kao spirantsko γ .

Među spomenicima na bugarsko-makedonskom području i Trubeckoj je prisiljen na ustupke prema živom govoru (na pr. kod pitanja o epentet. *l*, *o* sc — *st*, *ŕ*, *b* — *o*, *e*, *r* — *r* i sl.) i prema pisarskim školama, pa i prema pojedinim govornim područjima (na pr. za *o* — *u* u Mar, ili za *-y*: *-ę* u ptc. prez. akt.), da poslije vrlo detaljnih studija dođe do zaključka, da je »bugarsko-starockvenoslavenski naskroz umjetan književni jezik, u kojem se pojedine crte različnih dijalekata po tradiciji (tradicijom) ujedinjuju« (*Das Bulgarisch.-Aksl. ist eine durchaus künstliche Schriftsprache, in der einzelne Züge verschiedener Mundarten traditionell vereinigt worden sind*, str. 96), i da je »ovu mješavinu

danas nemoguće razmrsiti« (*Dieses Gemisch zu entwirren ist heute unmöglich*, ib.).

U morfonološkom dijelu obrađene su vokalske, prosodijske i konsonantske alternacije. Ovaj je dio kratak i, može se reći, nedovoljno razrađen (posljednji dio nije ni dovršen, pa ga je izdavač dopunio iz piščevih skripata iz g. 1934). Čitalac će teže razumjeti, zašto se *vedo* rastavlja *vedo-N*, a *mogo* — *mog-oN* (jer nema tumačenja), ili *kɔto* i *tɔgɔda* kao *k-ɔto*, *t-ɔgɔda*, i je li potrebno ono *ɔ* u *sɔvädätel-ɔstv-u-ön*. Kod slobodnih vokalskih alternacija se *synu* — *kɔñü*, *žena* — *voñä* mogu razumjeti samo na osnovi premisa za koje je već rečeno da su nesigurne, a kod prosodijskih alternacija se za oblike tipa *vlasɔ* n. sg. — *vlasɔ* g. pl. premalo uzimlje u obzir vrijednost, koju je (u g. pl.) mogao imati sufiks.

Kod konsonantskih je alternacija dobro istaknuto, da se kod promjena velara zapravo radi o gradaciji (*c, z, s* — *č, ž, š*), i da su palatalizacije uopće promjene unutar određenih artikulacionih vrsta. Manje se može odobriti, što nisu iscrpnije razrađene promjene kod *i-glagola*, pa promjene tipa *sêdêti* — *sêdɔ*, *četyre* — *četvero* (*četɔvero*), *sɔ* || *sɔn-*, *vɔ* || *vɔn-* i značenje, koje je za imperfektivizaciju imalo *ê*. Ovo vrijedi i za *pristopiti* — *pristopɔ*, *korablê* — *korabɔ*, *voskɔ* — *voštêɔ* i *rekɔ* — *rešti*, gdje fonetska tumačenja daju gotovo više od strukturalnih (pogotovu za *rekɔ* — *reci* mor. prema *rekɔ* — *rci* stsl.). Tumačenje, »durch den Wandel von *ψ, φ* zu bulg. *št, žd* kommt eine ganz neue Alternation ins System, die nicht als Eigentonsteigerung, sondern als Konsonanteneinschub gewertet werden musste« (str. 111) s primjerima *obratiti* — *obraštɔ*, *govêdo* — *govêždɔ* prenosi se automatski sa bug.-csl. na pracs. čim se između korelata u jednoj i u drugoj fazi ne čine razlike.

U morfologiji se (i s pravom) posebna pažnja posvećuje produktivnosti: dok se kod glasova kako tako (Trubeckoj kaže »lako«) mogao rekonstruirati pracs. sistem, od gotovih oblika pripadat će pracs. sistemu u prvom redu oni, za koje se može utvrditi, da su bili literarno-produktivni. Takvi su — po kategorijama — bili oblici nekih deklinacija (na pr. složene deklinacije pridjeva, dvočlane deklinacije imenica i tzv. *i-osnova* žen. roda) i u konjugaciji oblici s nepromjenljivim osnovnim vokalom, oblici na *u* (*ova*||*eva*), na *-i-* i oblici tipa *doiti*. Ona se (tj. morfologija) dijeli na nauku o promjeni oblika (*Flexionslehre*) i na nauku o tvorbi riječi (*Stammbildungslehre*).

Kod deklinacija Trubeckoj razlikuje četiri tipa: I složenu, II pronominalnu, III dvočlanu nominalnu i IV jednočlanu nominalnu, od kojih su prvi i treći bili posvema produktivni, kod četvrtoga bila su produktivna samo feminina, a samo drugi tip ni u pracs. više nije bio produktivan. U daljem toku prikazane su najprije dvočlane deklinacije (*zweigestaltige Deklinationen*, nominalna, pronominalna, složena i mješovita — za razl. zamjenice), zatim jednočlana deklinacija *eingestaltige Deklination*, nominalna i anomalna — *die anomale Spielart* — koja obuhvaća različite konson. osnove i neke brojeve, *četyre*, *desêto*) i, napokon, mješovita deklinacija s oblicima, koji pripadaju jednoj ili drugoj nominalnoj deklinaciji (*Vermischungen beider nominaler Deklinationen*). Na

kraju je sažeto i vrlo precizno dan pregled tvorbe vremenskih i mjesnih (zamj.) priloga (dok je od indeklinab. pridjeva nažalost ostao samo torzo: bilješka prof. Jagoditscha kazuje, da su na tom mjestu iz rukopisa Trubeckoga nestale tri strane).

U pojedinostima ima mjesta, koja se mogu i drugačije tumačiti (što, naravno, ne znači, da tumačenja Trubeckoga nisu bolja). Instr. sg. *-omb* u *Ki* ne mora nadovezivati na pracsł., kada *-omb* za *-omb* u instr. sg. predstavlja jednu od oznaka sjevernoslav. jez. područja. U odnosu ak. sg. m: nom. sg. — gen. sg. dolazio je do izražaja i stilistički momenat; u *rabŕ*, *otrokŕ* (ak. sg.) nije akuzativ morao biti jednak nominativu zato, »weil es sich hier nicht um vollwertige Männer handelte«, nego zato, što se izrazi nisu uzimali personalno. Mišljenje, da je akuzativni genitiv u prvo vrijeme označavao samo juridički, tjelesno i duševno punovrijedna čovjeka, koji je u punom posjedu svojih životnih snaga (*das Merkmal eines juridisch, körperlich und geistig vollwertigen Mannes im vollen Besitze seiner Lebenskraft*), čini se suviše apstraktno. Takve se distinkcije — po ovim kriterijima — nisu dosljedno provodile, i jamačno je u tom pogledu već u IX vijeku bilo pojava tzv. gramatizacije u upotrebi gen. sg. m. za ak. sg. kod živih bića. Kod dat. sg. na *-u||-ovi* *-evi* očito se radi o nijansama, koje su imale vrlo izrazito stilsko značenje, pa na pr. *gospodevê* predstavlja viši oblik prema *gospodu*, a *gospodu* se opet onda, kada se ne odnosi na božanstvo, ne će proširivati u *gospodevi* ili *gospodevê*, itd. Slično je i s nekim drugim dubletama. Zaključivanje, da je zbog *prineseny*, *blaženeyo*, *blaženêmu*, *vêčbnêmb* i u pracsł. moralo biti *prinesenyi*, *blaženago*, *blaženumu*, *vêčbnemb* osniva se na češ.-mor. elementima i nije se moralo odnositi na pracsł. (na solunsku *koinê*, koju je Konstantin učinio osnovicom svojega književnoga jezika), iako to, naravno, ne znači, da se nekontrahirani (ali asimilirani) oblici tipa *dobraago*, *dobruumu* nisu mogli pisati također pošto su već postojali mlađi (kontrahirani) oblici *dobrāgo*, *dobrūmu*. Ako *Ki* imaju *vêčbnojq* (V, 17) i *nebestskujq* (VI^v 7—8), teško je odatle zaključivati, da je samo prvi oblik pracsł., a drugi da je »offenbar ein Schreibfehler«, kada *q* i u češ.-mor. redakciji daje *u* (v. *Pra* modlitvu, prêmudraê prema *molitvq*, *prêmqdraê*), a *-qjq* se nalazi i u drugim spomenicima (to, što se 23x nalazi u *Su*, ne mora značiti, da je njegova upotreba bila dijalektalna). Zamjenica *kyi*, *kaê*, *koe*, koju su toliki pokušavali tumačiti u kosim padežima, ne predstavlja »ein Gemisch aus der pronominalen und zusammengesetzten Deklination« (str. 137): ova prividna »mješovitost« je, po mojem mišljenju, rezultat igre akcenata i intonacija, koje su mogle padati sad na korjeniti slog, sad na nastavak. Svakako, o nekom »Eindruck zufälliger Entgleisungen, die nirgends zur Norm werden konnten« tu ne može biti govora, ako se pojave ispituju fonetski i morfonološki. Obrnuto, mišljenje, da se je lok. sg. kod riječi, koje su se mijenjale po jednočlanoj deklinaciji, po naglasku mogao razlikovati od g. sg. i d. sg., vrlo je vjerojatno (v. str. 140).

Među varijantama anomalnih osnova ima dosta takvih, koje upućuju na razlike u stilskoj upotrebi (s time, da će istaknutiji oblici obično biti i dulji, isp. *razarêei crâkŕve* za ak. sg. u *Zo*, *dbnu* za gen.-lok. du.

prema duljem *dbniju*, i sl.). Kod *dbnb*: g. pl. *dbnō* i *dbnii* naslućivao je stilističku diferencijaciju i Trubeckoj (*dbnbi* — »so regelmässig in freier Stellung, während nach Zahlwörtern fast immer *dbnb* steht«, str. 143): dovoljno je isprediti Mc 1, 13, gdje *Zo ima i bê tu vō pustyni dbnii .k.*, a *Ma i bê tu vō pustyni .k. dbnō*, pa da se to odmah osjeti. Ovakvo je trebalo ispitati i potvrde za *gospodb*, i neke druge. Općim postavkama kao »jedes Denkmal bietet dabei seine eigene Auswahl« ili »wie weit die Unregelmässigkeiten in der Deklination des Wortes *gospodb* ins Urksl. zurückreichen, lässt sich schwer sagen« (str. 145), ne dolazi se daleko (tim više, ako je autor i sâm došao do toga, da se nastavcima *-ovi*, *-evi* u dat. sg. izriče »eine besondere Hochachtung«, ib.). Slično i za *mene*, *tebe*, *sebe*, *nasō*, *vasō* u službi akuzativa kaže Trubeckoj, da »wie es scheint, traten die Genitive als Akkusative dort auf, wo ein besonderer Nachdruck darauf lag« (str. 151). Prema tome on je bio najbliži stajalištu, koje bi u ovakvim pitanjima valjalo zauzeti, samo što ga dosljedno nije proveo (a nije ga ni mogao provesti sa pozicija, na kojima je stajao). Zato je vrlo sažeto, precizno i uvjerljivo dao na pr. odsjek o tvorbi i o značenju zamjen. priloga (na str. 152—154).

U glagolskom sistemu obuhvatio je uz osobne forme također neosobne (participe) i nepromjenljive (infinitiv i supin), a po aspektu perfektivne i imperfektivne glagole (pričem prvi označuju radnju s nekom apsolutnom granicom — bez obzira na to, gdje se ona nalazi, na početku radnje ili na svršetku — a drugi radnju, koja nema takve granice). Glagolske osnove dijele se u dvije grupe, u *prezentske* (prez., imp. i oba ptc. prez.) i u *aoristne* (aor., ptc. pret., inf. i sup.). Imperfekt se u jednih izvodi od jedne, a u drugih od druge osnove. Konjugacije uopće mogu biti jednočlane, dvočlane i mješovite. Tumačenje (kod glagola tipa *prosiši* — *proš'q*, *loviši* — *lovl'q*) »da *ö* nach eigentonneutralen Konsonanten nicht stehen durfte, erfuhren alle auf eigentonneutrale Konsonanten ausgehenden Stämme in der 1. Sg. Präs. Eigentonsteigerung« (str. 162) ne uzima u obzir prirodu osnovnog *-i*, a u *rekq* — *rbci* nije do redukcije *e > b* došlo »da die Lautfolge *e + c* im Aksl. nicht üblich war« (str. 163), nego zbog akcenta, koji je bio na sufiksu. Što se 2. i 3. lica aorista tiče dobro je istaknuta razlika između *omÿ*, *pokry* i *râspetō*, *načętō*, *pitō*, i da su prvi oblici mlađi od drugih (*Su* ima pretežno oblike na *-stō*, i oblike bez nastavka). Dobro je istaknuto i to, da do zamjene asigm. i *ox*-aorista dolazi najprije u 2. licu pl. i u 2. 3. licu duala, pa zatim tek u prvim licima, samo nije rečen razlog (da se 2. lice pl. i 2. i 3. lice duala kod asigm. aor. nisu razlikovali od analognih oblika u prezentu). Na kraju su još (pod zajedničkim nazivom *Konjugationstypen*) nabrojene najprije *produktivne* grupe (na nepromj. vokal, na *-ova||-eva*, na *-i*, zatim grupe, koje su možda još bile *produktivne* (tip *ręzati*, *lęgati*, *trępęti*, *duti*), pa *neproduktivne* (ili mrtve, *tote*) grupe (*vesti*, *pasti*, *iti*, *myti*, *piti*, *prięti*, *dęti*, *načęti*, *dvignęti*) i na kraju *grupa sasvim nepravilnih glagola* kao što su *imęti*, *dati*, *ęsti*, *vędęti*, *byti* (gdje bi uz *bođq* u službi futura i ptc. *bođy* zapravo imao biti ptc. futura — uz *byšęštii*, koje je tu participijalnu službu moglo imati prije). U pitanju perfekta pisac se priklanja mišljenju, da se ovaj oblik u pracs. još nije bio ustalio — ni

kao posljedica radnje (Meillet), ni kao zamjena za aorist (Složski) — već da je predstavljao slobodnu svezu dviju samostalnih riječi.

Tvorba riječi, koja je vrlo sažeto (na 15 strana) dana za promjenljive imenske riječi *bez sintaktičkoga roda* (adj. i possess.) i *sa sintaktičkim rodom* (kompar., pron. i dr.) i za participe i druge (pridjevske) izvedenice od glagola (tipa *neizglagolanbnō, drbzōkō, poslušōlivō, trbpēlivō, dostoinō, kysālō, bōdrō i hytrō*, i sl.) predstavlja posljednji i razmjerno najkraći dio ove gramatike, dio, koji je ujedno najbliži dosadašnjem (tradicionalnom) tipu staroslavenskih gramatika.

U čemu su odlike i u čemu nedostaci ove gramatike, koju je u svojoj književnoj ostavštini ostavio N. S. Trubeckoj? — On je prekinuo s evolucionističkim gledanjem, koje je inaugurirao Miklošič i koje se u nauci kroz različne oblike održavalo i održalo do T. Lehrha-Splawinskioga i A. M. Seliščeva. Ono, do čega je Trubeckomu bilo stalo, bilo je utvrđivanje sistema, određivanje svakoj pojedinoj pojavi mjesta, koje joj u tom sistemu pripada. Htio je rekonstruirati fonološki i morfološki sistem staroslavenskog (pracrkvenslavenskog) jezika, i dao je sliku formalnih kategorija u nauci o glasovima, o oblicima i o tvorbi riječi precizno, apstraktno ali i egzaktno (ili bar prividno egzaktno), kako je nitko do njega nije dao. Da bi utvrdio neke podatke — da bi na pr. utvrdio, da pridjevi mogu izraziti 108 kategorija, i da glagolski sustav obuhvaća 236 oblika, morao je sâm iznova ispitivati, ispisivati i analizirati spomenike i razvrstavati građu, iz koje je crpao, u nove kategorije, s novim imenima, koja bi joj bolje odgovarala i bolje pristajala od starih. On je, dosljedno, odvojio participe od glagola (kao što su se od njih odvajali i deverb. pridjevi), i raskrstio je s brojevima kao posebnom kategorijom, neovisnom od imenica. Polazeći od asimilatornih snaga, koje su imale neke kategorije, ispitivao je, koje su od njih u starosl. (pracsl.) bile produktivne (žive), a koje su već tada predstavljale ostatak iz jednog mnogo starijeg doba. U tome njegova gramatika znači znatan korak naprijed i dobitak za nauku o staroslavenskom jeziku. Tomu nasuprot bit će u njegovu djelu i nedostataka, što je sasvim prirodno, ako se uzme u obzir stav, sa kojega je polazio — stav sa kojega je staroslavenski jezik bio jedan od onih mnogobrojnih sistema, koje je Trubeckoj studirao. Kombinotorika, koja je potrebna za povezivanja u širokim potezima, može biti vrlo nepouzdana kada se radi o nečem, što je blisko, sitno i sabijeno u cjelinu. Trubeckoj je posegnuo malo predaleko: raspolažući samo s jednim spomenikom češko-moravske redakcije (s Kijevskim listićima), on je pokušao dati sinhronijsku rekonstrukciju *ne* staroslavenskog jezika onakvoga, kakav se je sačuvao u tzv. kanonskim knjigama, nego pracrkvenslavenskoga jezika, onoga jezika, koji nam se nije neposredno očuvao, na kojem je Konstantin započeo najstariju književnost kod Slavena. To je, uzme li se u obzir, da su i Kijevski listići samo prijepis, ipak preslaba podloga za zgradu, koju je istaknuti bečki lingvist želio izgraditi. Slično je bilo s vremenskim razmakom između prvih početaka i prvih konkretnih glagoljskih spomenika: dobiva se dojam, da je udaljenost između jedne i druge baze prevelika, i da se zato projiciranjem sa jedne baze na drugu za neke osobine dobiva veća slika od one, koja bi im

inače pripadala. Sve to dolazi osobito do izražaja u prvom dijelu (*das Schriftsystem*), gdje se premalo uzimlju u obzir nedosljednosti i slabosti, kojih je moglo biti — i kojih je bilo — u raznih pisara i prepisivača: gdje se nije mislilo na to, da se glagoljica i u vremenu razvijala, i da je u njoj s početka moglo biti više varijanata nego poslije, kada se njezina grafija ustalila. Da je u ono prvo vrijeme zaista svaki znak označavao poseban fonem, stara bi glagoljica s digrafima imala ne 36 ili 38, nego 44 različita glasa (ili slova).

U drugom dijelu (*das Lautsystem*) još više dolazi do izražaja kruto shvaćanje strukture, kada se — za volju sistema — u glasovne promjene pretvara ono, što bi u najboljem slučaju (po Baudouinu) mogla biti kinakemska promjena (bez bitnog utjecaja na osnovni glas). Posebno *N* kao fonem samo je ekstreman produkt takvoga stava, koji je kadšto prisiljen da zbog sistema izdvaja neke elemente, koji su mu poslije samo na smetnju. Sistem nekoga jezika je jedno, kada se prikazuje u gramatici, a drugo, kada služi kao karika u lancu, u kojem je još nekoliko desetaka takvih jezika. Gramatika traži ne samo da se pojave raščlane i utvrde — to je, samo s drugim mjerilom, činila i stara gramatika — nego da se u svojoj društvenoj i historijskoj datosti i u svojem fonetskom i morfološkom razvitku tumače. A toga kadšto u Trubeckoga nema.

Kada je umro Ferdinand de Saussure, njegovi su učenici (Ch. Bally, Alb. Sechehaye) iz njegovih skripata izdali djelo, koje je značilo prekretnicu u evropskoj lingvistici. Gramatiku Trubeckoga izdao je jednakim marom njegov učenik i nasljednik na bečkoj slavističkoj katedri prof. R. Jagoditsch. Gotovo je sigurno, da ta gramatika ne će imati ono značenje, koje je za opću lingvistiku imao *Cours de linguistique générale* F. de Saussurea, no jednako je sigurno, da se neke stvari poslije nje više ne će moći pisati onako, kako su se pisale prije nje. Trubeckoj je živio vrlo kratko vrijeme, i njegovo je djelo — djelo, koje je namijenio staroslavenskom jeziku — ostalo torzo. Da ga je dovršio i sâm izdao, zacijelo bi bilo potpunije, i štošta bi se u njem ispravilo, i ne bi bilo dodataka iz skripata, od kojih neki znače (iako blago) ponavljanje (isp. na pr. str. 91. i 111), a neki obradbom i stilom odudaraju od osnovne linije djela. Ipak, ako se uzmu u obzir svi poticaji i sve pozitivno što je dao, gotovo bi se s Humboldtom (kada je pisao o Kantu) moglo reći, da se u staroslavenskoj gramatici štošta, što je on razorio, više ne će podići, štošta, čemu je početak dao, da ne će nestati, i da je u tretiranju staroslavenske problematike uveo neke nove reforme, neka nova gledanja, koja bi — kada se prilagode građi, koju obrađuju — mogla dati dobre rezultate.